

УДК 316.62:378

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

Завацька Н.Є., Сербін Ю.В.

Дане дослідження присвячено студентству як особливій соціальній групі. Описано фактори, які впливають на формування особистості студента. Доведено, що студентську групу відрізняє відносна вікова та допрофесійна однорідність, а також прагнення до отримання обраної спеціальності. Охарактеризовано специфіку діяльності студентів та умов формування їх особистості в процесі навчання у вузі. Джерел – 6.

Ключові слова: студентство, навчання у вищому навчальному закладі, процес формування особистості, адаптація, соціалізація, суспільні відносини, соціальні уявлення.

Постановка проблеми. Особистість в соціальній психології представляють як носія, виразника загального початку інтересів, поглядів, переконань, традицій, надій, прагнень, а також діяльності, відносин і свідомості колективу, суспільства в цілому. При цьому, в аналізі точкою відліку є не особистість як така, а ті соціальні групи, в яких розгортається її життєдіяльність, діють соціальні та соціально-психологічні закономірності, механізми становлення життєвого шляху особистості. студентська група, безумовно, підходить під визначення соціальної групи. І, отже, їй властиві всі ті соціально-психологічні феномени, які вченими приписуються груповим проявам. Крім того, можна стверджувати, що студентство є специфічною соціальною групою і її потрібно вивчати в контексті властивої тільки їй способу життя. Особистість студента, його орієнтації, установки розкриваються в структурі способу життя студентства як специфічної соціальної групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адаптації студентської молоді вивчалася зарубіжними та вітчизняними вченими: активно досліджувалися питання навчальної адаптації студентів вищих навчальних закладів, які розглядалися на пізнавальному (Л. Меншикова, В. Якунін та ін.), емоційному (С. Гапонова, В. Натаров, Т. Немчин, Є. Щукіна та ін.), мотиваційному (О. Корніяка, С. Крягжде, Ф. Рахматуліна та ін.) рівнях; рівні дидактичного бар'єру (Д. Андреева та ін.); адаптивних характеристик особистості (О. Алексеева, С. Пакуліна, Т. Ронгинська, Т. Ткач та ін.). У дослідженнях Д. Богоявленської, Ю. Кулюткіна, Н. Милославової підкреслювалася залежність процесу адаптації від активності особистості в навчальній діяльності.

Порівняно недавно вчені почали досліджувати особливості адаптації до навчальної групи як важливої складової професійного та особистісного розвитку студентів (Г. Андреева, В. Бочелюк, О. Самойлов та ін.), резерву просоціальної поведінки та гармонізації міжособистісної взаємодії серед молоді (С. Гарькавець, К. Дубовська, В. Ільїн, Р. Кричевський, Г. Ложкін, О. Філь та ін.), інструменту адаптації та соціалізації (Н. Завацька, Н. Жигайло, Г. Левківська, І. Сингаєвська, М. Яницький та ін.), чинника ефективності освітньо-виховного процесу (М. Артюшина, Л. Боярин, Л. Журавська, О. Завго-родня, З. Карпенко, Т. Ткач та ін.).

Науковцями напрацьована низка засад щодо покращення перебігу адаптації студентів до навчання у закладах освіти та їхньої соціалізації в цілому (О. Блинова, А. Борисюк, В. Бочелюк, І. Ващенко, З. Ковальчук, С. Кузікова, Л. Пілецька, О. Соловійов та ін.).

Проте незважаючи на численні дослідження, не реалізовано системний підхід до виділення й диференціації соціально-психологічних умов адаптації студентства до навчання у вищих навчальних закладах, не має погодженості в тлумаченні цього феномену, його структури та функцій. Крім того, розгляд умов адаптації студентів до навчальної діяльності у закладах освіти гуманітарного профілю не достатньо представлено й у соціально-психологічному вимірі. Нестача таких досліджень позначається як на успішності навчання, так і на процесі адаптації майбутнього фахівця-гуманітарія в цілому, його ефективній соціалізації та інтеграції в суспільстві.

Мета статті: визначити психологічні особливості формування особистості сучасного студента.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Участь людини в життєдіяльності різних соціальних груп має два найважливіших слідва – з одного боку визначає об'єктивне місце особистості в системі соціальної дійсності, з іншого – позначається на формуванні свідомості особистості [3]. В аналізі структури психології великих соціальних груп автор вказує на існування двох видів утворень: це випадково виниклі, короткочасно існуючі спільності й стійкі групи, що склалися в ході історичного розвитку суспільства. До останнього виду автором віднесені соціальні класи, етнічні групи, професійні групи, статеві групи. Причому у великих групах існують особливі регулятори соціальної поведінки, яких немає в малих групах. Це звичаї, традиції тощо. Дослідниця також вважає, що група стає соціально-психологічним феноменом за умови формування в процесі спільної діяльності психологічної спільності між людьми, підкреслюючи тим самим важливість діяльності в аналізі групи [1].

Істотний внесок у дослідження психології великих соціальних груп внесений концепцією «соціальних уявлень», розробленою французькою психологічною школою С. Московичі [1]. Під соціальним поданням розуміється повсякденне уявлення якої-небудь групи про ті чи інші соціальні реальності, тобто спосіб інтерпретації та осмислення цієї реальності. За допомогою соціальних уявлень кожна група будує певний образ соціального світу, його інститутів, влади, законів, норм. Таким чином, соціальні уявлення – це інструмент групового соціального пізнання, оскільки вони виробляються на основі досвіду діяльності групи. Ми будемо дотримуватися в своєму дослідженні й узагальненого розуміння сутності соціальної групи як відносно стійкої сукупності людей, пов'язаних спільністю цінностей, цілей, засобів або умов соціальної життєдіяльності [2]. На закінчення аналізу різних уявлень про соціальну групу, можна навести такі головні відмінні ознаки цього явища: включеність людської спільності в більш широку систему суспільних відносин, що визначають зміст і межі існування групи й задають моделі, норми і правила поведінки та взаємин; наявність у членів групи значимої підстави спільно перебувати в ній, що відповідає інтересам всіх її учасників і сприяє реалізації потреб кожного; схожість умов життєдіяльності, в силу чого учасники групи мають спільність вражень та переживань; тривалість існування, достатню для виникнення не тільки специфічної мови й каналів внутрішньої комунікації, але і колективних історій та культури, що надають уніфікуючий вплив на світосприйняття членів групи; розподіл та диференціювання функціональних ролей між членами групи або її підгрупами; наявність органів планування, координації, контролю групової життєдіяльності; усвідомлення учасниками своєї приналежності до групи, виникнення на цій основі почуття «ми» і «вони»; визнання даної людської спільності як групи її соціальним оточенням.

Згідно з даними ознаками, студентська група, безумовно, підходить під визначення соціальної групи. І, отже, їй властиві всі ті соціально-психологічні феномени, які вченими приписуються груповим проявам. Крім того, можна стверджувати, що студентство є специфічною соціальною групою і її потрібно вивчати в контексті властивої тільки їй способу життя. Особистість студента, його орієнтації, установки розкриваються в структурі способу життя студентства як специфічної соціальної групи.

У своєму дослідженні К. Штарке, з методологічної точки зору, виходив з того, що для аналізу студентства як особливої соціальної групи вирішальними є соціальна функція і позиція в суспільстві. Це веде до визнання особливого характеру основної діяльності студентів, визнанню специфічних умов їх праці та життя, отже, специфічних форм поведінки в суспільстві. Автор наводить великий перелік специфічних рис студентства, який включає в себе кілька взаємопов'язаних і взаємообумовлених пунктів: соціальна функція студентства полягає в тому, щоб готуватися до громадської та професійної діяльності фахівця, для чого необхідно науково-поставлене навчання у вищому навчальному закладі; з соціальної функції студентів випливає особливий характер їх основної діяльності. Вона полягає в навчанні як спеціальній формі засвоєння знань у певній галузі науки, а також у накопиченні спеціальних знань і навичок, необхідних для конкретної професії, що вимагає вища освіта; соціальні функції, положення і основна діяльність студентів пов'язані зі специфічними умовами їх життя і праці: у студентів не має точно визначених робочих умов. Умови навчання дають відомий простір для ініціативних

дій, самостійних рішень; сфера оточення студентів розширюється, до неї входить професорсько-викладацький склад, семінарські групи, сусіди по гуртожитку тощо; склад студентства щороку оновлюється у зв'язку з надходженням першокурсників і випуском дипломників. Таким чином, студентство є динамічною, мобільною групою.

На формування особистості студента впливають такі фактори: передісторія, яка характеризує студентів до вступу до вищого навчального закладу (соціальне походження, особливості сімейного виховання, рівень загальноосвітньої підготовки); сьогоденне становище і діяльність студентів, які визначаються правильністю вибору професії, приналежністю до того чи іншого вузу або факультету, зв'язком із різними групами; життєві плани майбутнього фахівця. Наведений перелік досить повно відображає специфіку становлення особистості в студентській групі. Особливості подання студентства як групи розкриваються в дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Але, незважаючи на це, в силу своєї мобільності та схильності впливу соціальних змін, що відбуваються в суспільстві, студентство не можна назвати повністю вивченою і описаною одиницею соціуму.

Студентська група, на думку А. Петровського «це оформлена і строго організована нормами освітнього процесу група, члени якої мають певний набір прав і обов'язків у рамках освітньої діяльності» [4]. Ю. Колесніков, Б.Рубін визначають студентство як мобільну, соціальну групу, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Вони відзначають, що студентство, як соціальна група, функціонує в системі вищої освіти, виступає в якості об'єкта виробництва, предметом якого є сама особистість. Тому головною формою виробництва є навчально-освітня діяльність. Точка зору цих науковців практично збігається з міркуваннями К.Штарке, наведеними ним дещо пізніше в психологічному дослідженні становлення особистості студентів.

Відмінні риси студентства, властиві йому як особливій соціальній групі, названі Г. Давидюком. По-перше, це загальний вид діяльності – пізнавальна діяльність, навчальна, яка разом із іншими видами утворює особливий соціальний фон життєдіяльності студентства. По-друге, це специфічна «субкультура» студентства, під якою автор розуміє спільність стану та діяльності, прихильність до центру організації навчальної праці та пізнання, яким є вуз, породжує спільність і відносну гомогенність інтересів студентства. Аналогічні особливості студентської групи наводить і С.Іконнікова. Вона зазначає, що студентську групу відрізняє відносна вікова та допрофесійна однорідність, а також прагнення до отримання обраної спеціальності. Це призводить до вироблення специфічних рис образу і стилю життя, духовних інтересів і потреб, усвідомлення своєї приналежності до студентства. У цей період розкриваються потенційні здібності, проявляються таланти, удосконалюється інтелект, розширюється коло пізнання, набувається професія [5].

Навчальна діяльність студента є основною. Студенти виконують роль учня з різним успіхом. Своєрідність особистості в рамках загальних вимог забезпечує формування індивідуального стилю навчання. Тут, окрім рівня розвитку інтелектуальних рис, надто важливу роль відіграє мотивація студента. В одних – це отримати освіту. Інші ж розглядають перебування у вузі як необхідне явище, засіб отримання диплома. Здатність до кооперування у навчанні створює сприятливі для нього умови. В силу цього, безпосередньо в навчальній діяльності, студенти вступають у певні взаємини. Іншим видом діяльності студентів є громадська робота, офіційні громадські доручення. Риси особистості впливають на характер суспільної діяльності студента, який обумовлюється активністю особистості. У процесі реалізації цієї активності складаються певні взаємовідносини студентів.

В. Лісовський зауважує, що особистісна проблематика студентського способу життя розкриває, якою мірою спосіб життя студентів задовольняє їх найважливіші потреби – в самореалізації та самовизначенні, в повноцінності, змістовності, гармонії їх способу життя. В основі особистісних проблем студентського способу життя ним вбачаються суперечності між різними сферами життєдіяльності студентів, між соціальними вимогами до студентів і їх прагненнями. Особливо гостро ці суперечності стали проявлятися в останній час, коли

найчастіше вибір професії диктується не здібностями і бажаннями молодих людей, а кон'юнктурою ринку праці.

Таким чином, студентство, будучи складовою частиною молоді, являє собою специфічну соціальну групу, що характеризується особливими умовами життя, праці та побуту, соціальною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій.

Розгляд студентства, як особливої соціальної групи, неможливо без урахування специфіки діяльності студентів та умов формування їх особистості в процесі навчання у вузі. Доцільно навести короткий огляд систем, які рекомендовані психологами для класифікації людської діяльності. Одна з найбільш відомих класифікацій основних видів діяльності, що використовуються у психології, висунута С. Рубінштейном [6]. Основними видами діяльності їм виділяються гра, навчання і праця. У своїй класифікації видів діяльності С. Рубінштейн пов'язує їх із етапами прояву і формування особистості. Тріада «гра-навчання-праця» є діяльнісною основою формування особистості в процесі її виховання та соціалізації.

Для розуміння сутності процесу адаптації важливим є питання про співвідношення понять соціальної адаптації та соціалізації. За І. Коном, соціалізація є процесом засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи знань, норм, цінностей, що дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства [2]. Т. Кончанин дотримується думки, що адаптація є одним із етапів соціалізації особистості. На думку Б. Паригіна, адаптація – частина соціалізації, яку він розглядає як «багатогранний процес олюднення людини, що включає в себе як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище».

Д. Андреева розглядає адаптацію та соціалізацію як єдиний процес взаємодії особистості і суспільства. При цьому адаптація висловлює пристосування людини до нової для неї предметної діяльності, будучи умовою соціалізації, що розуміється як процес становлення особистості. У роботі О. Зотової та І. Кряжевої, навпаки, робиться висновок, що соціалізація особистості, обумовлюються в основному впливом з боку соціального середовища, є необхідною умовою адаптації індивіда в суспільстві та в конкретному колективі. Наведені підходи до визначення соціальної адаптації говорять про те, що різні автори використовують цей термін із різними смисловими навантаженнями. Тому можна погодитися з В. Асеевим, який вважає, що наразі немає такого чіткого і однозначного визначення адаптації, яке б враховувало всю складність і суперечливість цього процесу, у зв'язку з чим й проблема визначення поняття «соціальна адаптація» продовжує залишатися досить актуальною і потребує свого наукового та всебічного вирішення. Більшість авторів розглядають виробничу та навчальну адаптацію як один із видів соціальної адаптації. У роботах ряду авторів у виробничій адаптації виділяються професійний (що включає в себе психофізіологічний компонент) і соціально-психологічний аспекти [4]. При цьому, на думку І. Кряжевої, соціально-психологічний аспект відіграє провідну роль, опосередковуючи характер протікання інших аспектів адаптації. Професійна адаптація розуміється як процес, що включає в себе насамперед фізіологічні, а також особистісно-психологічні, поведінкові та соціальні компоненти.

Основне в діяльності студентів – навчатися, брати участь у науковому та громадському житті, в різних заходах, які проводяться з навчальною та виховною метою. Діяльність студента професійно спрямована. Вона є формою його соціальної та пізнавальної активності, вираження прагнень до життєвого самовизначення і самоствердження. До числа особливостей діяльності слід віднести: своєрідність цілей і результатів (підготовка до самостійної праці, оволодіння знаннями, навичками, вміннями, розвиток особистих якостей); особливий характер об'єкта вивчення (наукові знання, інформація про майбутнє праці тощо); діяльність студентів протікає в запланованих умовах (програми, терміни навчання); особливі засоби діяльності (книги, лабораторне обладнання, натурні та інші моделі майбутньої професійної праці тощо); для діяльності студентів характерна інтенсивність функціонування психіки, надзвичайно висока інтелектуальна напруга; в ході діяльності у студентів з'являються перевантаження, що викликають напругу (здача іспитів, заліків, захист дипломних проектів та ін.).

На перших курсах діяльність студентів доповнюють процеси адаптації до навчального процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Адаптація має різні напрямки: до нового

культурного середовища, колективу, діяльності. Звідси 3 основних аспекти адаптації: біофізичний, психологічний, соціальний.

Навчальна діяльність студентів може бути вузько спрямованою (прагнення мати позитивні оцінки, вивчити основну літературу, мати хороші конспекти і т.д.), активною (досить повне розуміння значимості навчання, пізнавальні інтереси, володіння способами і прийомами навчальної діяльності, прагнення спілкування з викладачами, участь у роботі гуртків), творчою (глибоке розуміння цілей навчання у вузі, самостійність при вивченні навчального матеріалу, оригінальні виступи на семінарах тощо).

Особистість студента – це особистість молодої людини, яка готується до висококваліфікованого виконання функції спеціаліста в тій чи іншій галузі трудової діяльності. Студент як особистість і як людина певного віку може характеризуватися з трьох сторін: соціальної, в якій втілюються суспільні відносини, якості, породжувані приналежністю студента до певного класу, групи; з психічної, яка являє собою єдність психічних процесів, станів, освіти і властивостей особистості. Головне тут – психічна властивість (спрямованість, темперамент, характер, здібності); з біологічної, яка включає тип вищої нервової діяльності, побудова аналізаторів тощо.

Якщо вивчати студента як особистість, то вік 18-20 років – це період найбільш активного розвитку моральних та естетичних почуттів, становлення і стабілізації характеру та оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, суспільно-політичних, професійно-трудова та ін. На думку Б. Ананьєва, з цим періодом пов'язаний початок «економічної активності», під якою демографи розуміють включення людини в самостійну продуктивну діяльність, початок трудової біографії та створення власної сім'ї. «Перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією – з іншого боку, виділяють цей вік як центральний період в становленні характеру та інтелекту» [3].

Проведені у вищій школі дослідження свідчать про те, що розвиток особистості студента на різних курсах має деякі особливі риси, а саме формування особистості молодої людини проходить через такі етапи:

- I курс вирішуються завдання адаптації недавнього абітурієнта до студентських форм колективного життя; поведінка відрізняється високим ступенем конформізму; відсутній диференційований підхід до своїх ролей;

- II курс напружена навчальна діяльність студентів; отримання загальної підготовки, формування їх широких культурних запитів і потреб; процес адаптації до даного середовища в основному завершений;

- III курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи, як відображення подальшого розвитку і поглиблення професійних інтересів студентів; форми становлення особистості у вузі в основних рисах, що визначаються фактором спеціалізації;

- IV курс реальне знайомство зі спеціальністю в період проходження виробничої практики; переоцінка студентами багатьох цінностей життя і культури;

- V курс – перспектива швидкого закінчення вузу формує чіткі практичні установки на майбутню діяльність; прояв нових, більш актуальних цінностей, пов'язаних із матеріальним і сімейним станом, місцем роботи і т.п. Студенти поступово відходять від колективних форм життя вищого навчального закладу.

Ці фактори та обставини обумовлюють специфіку процесу становлення особистості на різних курсах вузу. У навчальній, суспільно-політичній, трудовій, науково-дослідній, комунікативній та інших видах діяльності студент формує і розвиває у себе зразки стратегій і програм професійної діяльності, систему суспільно-політичних, моральних, естетичних цінностей, навички сприйняття, розуміння та оцінки іншої людини і самого себе, зразки поведінки в колективі і т.п. Ієрархія діяльності студента стає реальним базисом його особистості.

Висновки. Процес адаптації студентської молоді до навчання у вищій школі, який відбувається в складних реаліях трансформаційного соціуму, висуває нові вимоги до системи освіти. Модель майбутнього фахівця, випускника сучасного вузу ґрунтується на якісно новому

співвідношенні професійного та громадянського розвитку, передбачає концентрацію уваги на формуванні якостей, які забезпечують соціально-психологічну компетентність, що віддзеркалює здатність до ефективного входження в спільноту, вміння співпрацювати, та передусім потребує визначення соціально-психологічних умов успішності його адаптації до навчання.

Література

1. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопр. психол. – 1989. – № 1. – С. 92 – 100.
2. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації молоді у психологічній літературі / Л. В. Боярин // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2013. – № 3(32). – С. 54–60.
3. Капська А. Й. Соціалізація особистості – надзавдання соціально-педагогічної роботи / А. Й. Капська // Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка. – Серія : Психологічні науки. – 2006. – Т. 1. – Вип. 41. – С. 136–140.
4. Меерсон Ф.З. Адаптация, стресс и профилактика / Ф.З. Меерсон. – М. : Наука, 1981. – 278 с.
5. Пілецька Л. С. Феноменологія спілкування в контексті проблеми соціалізації студентської молоді / Л.С. Пілецька // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2009. – Т 11. – Ч.1. – С. 435-444.
6. Рабинович П.Д. Зависимость успеваемости студентов от их характерологических особенностей / П.Д. Рабинович, М.П. Нуждина // Вопр. психол. – 1987. – № 6. – С. 112 – 115.

References

1. Ball G.A. Ponjatie adaptatsii i ego znachenie dlja pcihologii lichnocti / G. A. Ball // Voпр. pcihol. - 1989. - № 1. - С. 92 - 100.
2. Bojarin L. V. Teoretichni' analiz vivchennja problemi cotsialnoї adaptatsii molodi u pcihologichni' literaturi / L. V. Bojarin // Teoretichni i prikladni problemi pcihologii : zb. nauk. prats Chidnoukraїnckogo natsionalnogo univercitetu imeni Volodimira Dalja. - Luganck : Vid-vo CNU im. V. Dalja, 2013. - № 3(32). - С. 54-60.
3. Kapcka A. Й. Cotsializatsija ocobictocti - nadzavdannja cotsialno-pedagogichnoї roboti / A. Й. Kapcka // Vicnik CHDPU im. T. G. SHEvchenka. - Cerija : Pcihologichni nauki. - 2006. - T. 1. - Vip. 41. - С. 136-140.
4. Meercon F.Z. Adaptatsija, ctrecc i profilaktika / F.Z. Meercon. - M. : Nauka, 1981. - 278 с.
5. Piletska L. C. Fenomenologija spilkuvannja v kontekti problemi cotsializatsii studentckoї molodi / L.C. Piletska // Problemi zagalnoї ta pedagogichnoї pcihologii : zb. nauk. prats In-tu pcihologii im. G.C. Kocťjuka APN Ukraїni. - K., 2009. – T 11. – CH.1. – С. 435-444.
6. Rabinovich P.D. Zavicimocť ucpevaemoci ctudentov ot ih harakterologičeckih ocobennoct'e / P.D. Rabinovich, M.P. Nujdina // Voпр. pcihol. - 1987. - № 6. - С. 112 - 115.

Завацкая Н. Е., Сербин Ю. В. Психологические особенности формирования личности современного студента

Данное исследование посвящено студенчеству как особенной социальной группе. Описано факторы, которые влияют на формирование личности студента. Доказано, что студенческую группу отличает относительная возрастная и допрофессиональная однородность, а также стремление к получению выбранной специальности. Охарактеризовано специфіку деятельности студентов и условий формирования их личности в процес се обучения в вузе. Источников – 6.

Ключевые слова: студенчество, обучение в высшем учебном заведении, процесс формирования личности, адаптация, социализация, общественные отношения, социальные представления.

N. E. Savitskaya, Y. V. Serbin, Psychological features of formation of the personality of the modern student

This study posvyacheno students as a special social group. The factors that affect the formation of the personality of the student. We prove that the student group is distinguished otnostelno age and pre-professional homogeneity, as well as the pursuit of the chosen specialty. Characterized spetsifiku activity of students and the conditions of formation of their personality in the processes ce training in high school. Sources - 6.

Keywords: student, studying in a higher educational institution, the process of identity formation, adaptatsiya, socialization, social relations, social representations.

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМУЮЧІ ПОДІЇ

Кирпенко Т.М.

В статті проаналізовано основні теоретичні підходи щодо дослідження психічної адаптації підлітків. Розкриваються психологічні особливості та адаптаційні можливості підлітків. Розглядається проблема формування стресостійкості в підлітковому віці. Аналізуються принципи та форми надання особистості психологічної допомоги.

Ключові слова: адаптація, підліток, стрес, стресостійкість, саморегуляція, психологічний самозахист, копінг, психічна травма.

Постановка проблеми. Соціально-політична криза, зокрема, на Сході країни призвела до військового конфлікту. В результаті, тисячі мирних жителів, у тому числі й підлітки, опинилися в екстремальних умовах. Порушення, що розвиваються після пережитої психологічної травми, стосується всіх рівнів людського функціонування (фізіологічний, особистісний, рівень міжособистісної й соціальної взаємодії), призводять до стійких особистісних змін не тільки у людей, які безпосередньо пережили стрес, але й у очевидців, та у членів їхніх сімей. Посттравматичні стресові порушення сприяють формуванню специфічних сімейних відносин, особливих життєвих сценаріїв і можуть впливати на все подальше життя. Для підлітків, які пережили військові дії, характерні проблеми в навчанні та спілкуванні. Їм властиві поведінкові порушення від депресії до агресії. У підлітків також відзначаються різні соматичні скарги, які за результатами медичних оглядів не мають органічної природи.

Актуальність проблеми нашого дослідження конкретизується й обумовлюється: нерозробленістю системи соціально-психологічних технологій формування стресостійкості у підлітків, а також соціально-психологічної допомоги підлітку у важких життєвих ситуаціях, стресогенних за своєю природою; нерозробленістю психопрофілактичних заходів, заснованих на сучасних методах психологічної корекції стресу в підлітка; недостатньою узагальненістю накопиченого в світі позитивного досвіду застосування тілесних, дихальних, комунікативних й інтерактивних, когнітивних технік в груповій та індивідуальній роботі для безпосередньої практичної реалізації з метою формування стресостійкості у дітей; необхідністю розробки принципу, об'єднуючого досягнення різних напрямків таким чином, щоб вони не заперечували, а навпаки підвищували ефективність один одного в опрацюванні різних особистісних аспектів стресостійкості людини.

Мета даного дослідження - аналіз особистісних детермінант психічної адаптації підлітків, які отримали психічні травми з метою оптимізації процесу їхньої адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічна основа дослідження: положення про дію зовнішніх факторів через внутрішні умови (С. Рубінштейн, К. Абульханова); положення про єдність пізнавальної, емоційно-вольової та потребово-мотиваційної сфери, психіки; положення про детермінацію мислення, навчання і розвитку соціальними взаємодіями (Л. Виготський, О. Леонтьєв); методологічний аналіз критичних ситуацій (стресу, конфлікту кризи та ін.) (Ф. Василюк); положення про неоднозначний характер впливу інтелекту і творчості на особливості адаптації та подолання труднощів (Д. Богоявленська, В. Дружинін).